

Alexandru Ciocîltan

RUGĂCIUNEA *TATAŁ NOSTRU* ÎN ÎNSEMNĂRILE LUI MARTIN GRUNEWEG

În anul 2008 a văzut lumina tiparului un izvor important pentru cunoașterea trecutului nostru. Este vorba de însemnările dominicanului Martin Gruneweg, care au fost editate sub egida Institutului istoric german din Varșovia¹. Lucrarea a fost scrisă în limba germană premodernă (Frühneuhochdeutsch)².

Martin Gruneweg s-a născut la Danzig în 1562. Pe linie maternă, strămoșii lui pot fi urmăriți până la anul 1400. Familia sa era luterană și trăia din comerț. Încă de la cinci ani tânărul Gruneweg a fost trimis la școală, unde a căpătat o educație care va constitui o bază solidă pentru activitatea sa ulterioară. La treisprezece ani părinții l-au trimis să învețe limba polonă în alt oraș³. Greutățile prin care trecea familia sa l-au determinat să se angajeze în 1579 la un negustor din Varșovia. După falimentul stăpânului său, a plecat la Liov (Lemberg) la 12 iunie 1582, unde s-a angajat ca scrib și contabil la familia negustorului armean Asvadur. Cu caravanele negustorilor armeni din Liov, Gruneweg a călătorit de șase ori în Imperiul otoman între 1582 și 1586 și o dată la Moscova în 1584–1585⁴.

În 1586, pe când se afla în Imperiul otoman la Adrianopol, Martin Gruneweg s-a îmbolnăvit de ciumă. În acest context și ca urmare a unor viziuni, el s-a decis să se convertească la catolicism. La 6 septembrie 1588 a depus jurământul și a intrat la Liov în Ordinul dominican. A deținut între altele și funcția de subprior în conventul din orașul menționat. În 1602 a făcut o călătorie la Roma. După înapoiere s-a perindat prin mai multe conventuri dominicane: Ratibor, Bochnia, Cracovia (1603–1605), Płock și Varșovia. A murit în jurul anului 1618⁵.

Însemnările sale conțin date privitoare la istoria familiei, la copilăria și adolescența sa, petrecute în Danzig, activitatea sa de negoț, călătoriile sale și viața în conventurile dominicane. Ele au fost redactate în mai multe etape, între 25 aprilie 1601 și 27 aprilie 1606. În redactarea manuscrisului, dominicanul s-a folosit de

¹ Almut Bues (ed.), *Die Aufzeichnungen des Dominikaners Martin Gruneweg (1562-ca 1618): über seine Familie in Danzig, seine Handelsreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen*, vol. 1–4, Wiesbaden, 2008, 1888 p. (Quellen und Studien; Deutsches Historisches Institut Warschau, Bd. 19).

² *Ibidem*, vol. 4, p. 1469–1470, 1501.

³ *Ibidem*, p. 1513–1515.

⁴ *Ibidem*, p. 1516, 1520–1521.

⁵ *Ibidem*, p. 1525–1526, 1530–1533.

notițele din jurnalul său de călătorie. A utilizat în lucrare fragmente de cronici, scrisori și alte texte. Nu mai puțin de 500 de desene de pană, deosebit de valoroase, care îl au ca autor, se regăsesc în manuscris⁶.

Manuscrisul lui Martin Gruneweg prezintă un deosebit interes pentru cei preocupați de etnografie, istoria arhitecturii, a comerțului și de geografia istorică. Nu trebuie omis că autorul furnizează mărturii valoroase în legătură cu activitatea dominicanilor din Polonia, în epoca Contrareformei.

Pentru istoria românească sursa e una de primă mână, datorită abundenței informații referitoare la Moldova, Țara Românească și Dobrogea. Pasajul referitor la prima sa călătorie prin Moldova în Imperiul otoman (1582) a fost scris după întoarcerea din călătoria de la Roma (3–8 iulie 1602), după cum rezultă din comparația făcută de autor între apa tulbure a Prutului și cea Tibrului. Sunt și alte indicii care dovedesc că fragmentul primei sale călătorii în statul otoman a fost redactat între septembrie și mijlocul lunii decembrie 1602, pe când se afla la Ratibor⁷.

Manuscrisul dominicanului a intrat în atenția istoricilor care au publicat în trecut fragmente mai mult sau mai puțin întinse din această lucrare. Între aceștia se numără și Michail Jonov, care a tradus în limba bulgară pasaje referitoare la Dobrogea, Bulgaria și Balcani⁸. În istoriografia noastră Maria Crăciun a investigat convertirea lui Gruneweg⁹. Autorul prezentului studiu a făcut o prezentare a călătoriilor germanului prin Moldova, Țara Românească și Dobrogea¹⁰.

Gruneweg a acordat o atenție deosebită rugăciunii *Tatăl Nostru*, pe care a redat-o în 43 de limbi diferite: 1. *Am ersten habe stele das Heilige Vatter unser inn Latein, unser Heiligen Mutter sprache, in welcher am meisten gelobet wirt Gott etc.*, 2. *Welsch, welchs dem Latein am negsten ist.*, 3. *Welsch, ein wenig anders.*, 4. *Churwalisch, Rhetisch oder Romanisch.*, 5. *Hispanisch.*, 6. *Hispanisch noch anders.*, 7. *Lusitansch oder Portugalsch.*, 8. *Sardinisch.*, 9. *Noch in derselben Insel dörrff sprache.*, 10. *Francösisch.*, 11.1. *Deutz.*, 12.2. *Siebenburgsch.*, 13.3. *Pomerelisch.*, 14.4. *Flandersch.*, 15.5. *Szwedisch.*, 16.6. *Denisch.*, 17.7. *Englisch.*, 18.8. *Szöttisch.*, 19.9. *Ißlandisch oder Gothisch.*, 20.1. *Polnisch.*, 21.2. *Bömisch.*, 22.3. *Serbsch.*, 23.4. *Reusisch.*, 24.5. *Moßkwitters.*, 25.6. *Windisch, dies hat uber den Heiligen Evangelisten tzusatz, wirt aber gmein heute so gesprochen.*, 26.7. *Liwisch oder Liflendisch.*, 27.8. *Walachisch oder Moldawsch, daz mischet polnisch in Latein.*, 28.9. *Littausch.*, 29.10. *Smudsch.*, 30.1. *Hebraisch.*, 31.2. *Syrisch oder Caldeisch aus S. Luka.*, 32.3. *Arabisch.*, 33.1. *Armenisch.*, 34.2. *Armenisch nach meiner alten*

⁶ *Ibidem*, p. 1476, 1482–1484.

⁷ *Ibidem*, vol. 2, p. 709, vol. 4, p. 1484.

⁸ *Ibidem*, vol. 4, p. 1507–1510.

⁹ Maria Crăciun, *Conversion in the Confessional Age*, în Almut Bues (ed.), *Martin Gruneweg (1562–nach 1615) – Ein europäischer Lebensweg*, Wiesbaden, 2009, p. 241–262.

¹⁰ Alexandru Ciocîltan, *Martin Gruneweg prin Moldova, Țara Românească și Dobrogea*, în SMIM, vol. XXVII, 2009, p. 209–248; idem, *Tătarii din Dobrogea în însemnările lui Martin Gruneweg*, în *Moștenirea istorică a tătarilor*, vol. I, ed. Tasin Gemil și Nagy Pienaru, București, 2010, p. 199–206 (Colecția Istorie, cultură și civilizație tătară I).

Herren heumut., 35. *Hibernisch.*, 36. *Ungersch.*, 37. *Arameisch.*, 38. *Chiniacisch.*, 39. *Finlendisch.*, 40.1. *Grichisch.*, 41.2. *Tracisch oder Macedonisch.*, 42.1. *Turckisch.*, 43.1. *Taterß, und der Lembergischen Armenier gemeine sprache etc*¹¹.

Varianta săsească (*Siebenburgisch*) sună astfel: *Fattr onser, dār du pist im himl, ghayligt weerd dain nam, es kom uns dain raich, thain wil gschen wie im himmel also auch auf erden, unser tahlik prot gib uns heet, und vergib uns unser schult, als wer vergaen onsern schuldger, und nich fuer ons in di versuchunk, sonder erlös ons von dem ubel: Amen*¹². În realitate, varianta înregistrată de autor nu este în grai săsesc, ci reprezintă o elaborare în limba documentelor, cu câteva forme dialectale¹³.

În limba română rugăciunea are următorul conținut: *Tatul nostru, cze ieste in czer, suinczaskese numele teu, fie woia ta kum in czer ascha schi per pemind, pita nostra sche zioza nostra dene noe astes, schi ne iarte grischelile nosstre, kum iertem schi noi greschicilor nostri, sche nune duce in napaste, cze ne isbeuechte de hitlanul: Amin*¹⁴. Se cuvine menționat că Gruneweg a intercalat în textul rugăciunii după *numele teu* și înainte de *fie woia ta* cele patru puncte ale crucii¹⁵.

Deși autorul nu utilizează distincția modernă între unitățile lingvistice (limbă, dialect și grai) și folosește doar noțiunea de limbă (*Sprache* sau *Tzunge*), din textul său rezultă clar că este conștient atât de varietatea idiomatice, cât și de gruparea limbilor în familii. Variantele rugăciunii și numerotarea lor de către autor sunt indicii clare în această privință.

S-a considerat că Gruneweg a copiat de undeva impresionanta colecție de rugăciuni. Se știe că el s-a aflat între august 1603 și aprilie 1605 în conventul dominican din Cracovia; orașul era un centru universitar vestit și tot acolo se afla sediul provinciei dominicane polone, un Studium generale și un noviciat al Ordinului¹⁶. Toate aceste elemente ne fac să credem că într-adevăr în perioada amintită, pe când se găsea la Cracovia, dominicanul german a inclus în manuscrisul său variantele rugăciunii Tatăl Nostru. Colecția de rugăciuni servea misionarismului dominican care se manifesta în acea vreme și în cele mai îndepărtate colțuri ale globului.

Trebuie observat că aprecierile lui Gruneweg în legătură cu anumite limbi se bazează pe contactul lui nemijlocit cu ele: pe lângă armeană clasică a înregistrat și varianta ei din Liov, pe care a auzit-o pe când se afla angajat acolo la negustorul armean Asvadur; din același mediu provine și varianta tătarească. Limba tătarească, de fapt armeano-kâpceakă, era într-adevăr limba obișnuită a armenilor din Liov. În același oraș a putut auzi și rugăciunea în limba ruteană.

¹¹ Almut Bues (ed.), *Die Aufzeichnungen*, vol. 3, p. 1085–1093.

¹² *Ibidem*, p. 1087.

¹³ Observația o datorăm doamnei Sigrid Haldenwang de la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu al Academiei Române, căreia îi mulțumim și cu acest prilej.

¹⁴ Almut Bues (ed.), *Die Aufzeichnungen*, vol. 3, p. 1090.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, vol. 4, p. 1531–1532, 1552–1553, 1602, 1620.

Călătoriile sale prin Moldova, Țara Românească și Dobrogea l-au adus în contact cu românii. Descrierea etnografică pe care autorul a întocmit-o face referire și la limba și cultura românească. El a notat când a ajuns la Hotin: „este un popor frumos în această țară, care are propria limbă, aproape ca italiana, întrucât sunt o ceată alungată din Italia”¹⁷. În aceeași concepție se încadrează și afirmația sa, plasată înaintea textului rugăciunii, potrivit căreia, limba română amestecă polonă în latină. Autorul, luând cunoștință de elementele slave din limba română, le-a pus pe seama influenței limbii polone, limbă pe care o cunoștea bine. Deși inițial, potrivit numerotării proprii, el a încadrat varianta românească a rugăciunii în familia limbilor considerate slave, ulterior, printr-o notă marginală introdusă la sfârșitul rugăciunii în franceză (*Walachisch 8*), și-a corectat eroarea și a atribuit-o limbilor neolatine¹⁸. Prin corectura operată de autor rugăciunea în limba română ocupă poziția a opta, după cea în limba portugheză. Potrivit rezultatelor lingvisticii comparate, dintre toate limbile neolatine limba română are cele mai multe afinități cu portugheza. La fel de interesantă ni se pare introducerea în textul rugăciunii românești a celor patru puncte ale semnelor crucii, ceea ce sugerează că Gruneweg a asistat la rostirea rugăciunii în limba română în timpul căreia se făcea semnul închinării. Totuși nu trebuie omis că autorul a notat despre români: „Acest neam nu cunoaște deloc ce este Tatăl Nostru sau credința Apostolilor, însă simbolul niceean îl rostesc în chip obișnuit”¹⁹. Textul călătoriilor prin Moldova demonstrează că autorul a intrat în bisericile românești, atât în cele sătești, cât și în cele din orașe, pe care le-a descris amănunțit. El a consemnat că în biserici se cânta totul în limba slavă, din care românii nu înțelegeau nimic²⁰.

DAS VATER-UNSER-GEBET IN MARTIN GRUNEWEGS AUFZEICHNUNGEN

(Zusammenfassung)

In seine zwischen 1601 und 1606 verfassten Aufzeichnungen hat der Dominikanermönch Martin Gruneweg das *Vater-unser-Gebet* in 43 Sprachen wiedergegeben. Der vorliegende Aufsatz bespricht die rumänische und die siebenbürgisch-sächsische Variante mit besonderer Berücksichtigung der Umstände ihrer Aufnahme.

Cuvinte cheie: Martin Gruneweg, călugăr dominican, rugăciunea Tatăl Nostru, limbă, română, săsească.

Schlüsselwörter: Martin Gruneweg, Dominikanermönch, Vater-unser-Gebet, Sprache, Rumänisch, Siebenbürgisch-Sächsisch.

*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”,
București, Bd. Aviatorilor, nr 1*

¹⁷ *Ibidem*, vol. 2, p. 705.

¹⁸ *Ibidem*, vol. 3, p. 1087.

¹⁹ *Ibidem*, vol. 2, p. 704.

²⁰ *Ibidem*, p. 704, 789.